

СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ІРОНІЇ В НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ

У статті визначено особливості публіцистичних текстів з огляду на таку мовну функцію, як спонування, розглянуто роль іронії як прийому вираження особистісної оцінки та на матеріалі німецького журналу "Der Spiegel" здійснено аналіз лінгвостилістичних засобів створення іронії в публіцистичних текстах та досліджено вплив контексту на набуття мовними одиницями іронічного забарвлення.

З огляду на найбільш значущі, стрижневі функції мови в сучасній лінгвістиці прийнято виокремлювати такі функціональні стилі мовлення: науково-технічний, офіційно-діловий, публіцистичний, белетристичний і побутовий [1: 397]. Своєрідність текстів публіцистичного стилю, найбільш широко представлених у газетах і суспільно-політичних журналах, визначається такою мовною функцією як спонування, під яким у більш широкому смислі розуміють вплив на адресата, формування в нього певної думки, позиції. Визначальною рисою публіцистичного функціонального стилю є його експресивне забарвлення, хоча тут існують суттєві розбіжності між українсько- та німецькомовними публіцистичними текстами. Виразна експресивність значною мірою притаманна німецькій публіцистиці на відміну від переважно нейтрального тону української преси [1: 402].

Іншою характерною рисою текстів публіцистичного стилю є значна присутність особистісного фактора, ступінь вираженості якого, однак, може вар'юватися в залежності від функціонального призначення тексту (інформування, коментар, оцінювання). Так, в інформуючих текстах (наприклад, в офіційних повідомленнях, викладах новин, оглядах) особистісний компонент максимально нейтралізований. І, навпаки, різного роду коментарі, інтерв'ю, репортажі та нариси містять значний обсяг суб'єктивного ставлення до висвітлюваних подій та явищ [2: 261].

Лінгвостилістичний аналіз статей популярного німецького суспільно-політичного журналу "Der Spiegel" виявив, що поширеним засобом вираження особистісної оцінки є іронія. Особливістю іронії як стилістичного засобу є здатність реалізовуватися на різних рівнях: у мікроконтексті (на рівні слова чи словосполучення), макроконтексті (на рівні фрагмента тексту) та мегаконтексті (на рівні цілого твору) [2: 185]. Хоч у мовленнєвому плані для іронії більш характерним є імпліцитний спосіб реалізації, проте зазвичай виділяють ряд експліцитних лінгвостилістичних засобів, що створюють іронічний ефект: метафора, перифраз, порівняння, напівпозначені структури тощо [2: 184].

На сучасному етапі проводяться дослідження структури іронії з позицій теорії ментального простору [3] та теорії мовленнєвих актів [4].

Метою цієї роботи є дослідження лінгвостилістичних засобів створення іронії в публіцистичних текстах. Сформульована мета передбачає вирішення таких завдань:

- виявити лексичні та синтаксичні виразні засоби та стилістичні прийоми створення іронічного значення на матеріалі статей журналу "Der Spiegel";
- дослідити, яким чином контекст обумовлює іронічне значення мовленнєвих одиниць різних рівнів.

Актуалізація текстових одиниць будь-якого рівня відбувається лише в певному контексті, й саме контекст обумовлює передбачуваність появи лінгвальних одиниць у мовленнєвому ланцюгу [5: 12]. Порушення передбачуваності розгортання висловлення лежить в основі багатьох стилістичних прийомів. Так, оксюморон базується на протиставленні антонімічних чи далеких за значенням, а тому несумісних, компонентів словосполучення [2: 193]. Оксюморонні словосполучення часто служать основою для створення іронії в проаналізованих публіцистичних текстах. Наприклад, заголовок статті "Echt falsch oder falsch falsch" [6: 68] базується на антонімічності компонентів *echt* (справжній) та *falsch* (фальшивий, підроблений). Елементи словосполучення *echt falsch* є семантично несумісними, як результат – низький ступінь передбачуваності виникнення такого словосполучення в мовленні. Заголовок у цілому побудований на антитезі, протиставленні понять, образів, значень, що виражаються різними мовними одиницями [2: 192]. Маркером антитези виступає сполучник *oder* (чи, або), що виконує функцію протиставлення контрастних ознак референта "справжній" – "фальшивий". Але самому референту (тут: підробка, фальшивка) ці ознаки взагалі несприятиманні, вони суперечать його природі. Отже, іронічне значення заголовка розкривається вже на рівні мікроконтексту. Однак, лише мегаконтекст реалізує його в повній мірі: в статті йдеться про підробку копій картин всесвітньо відомих майстрів.

Порушення семантичної сполучуваності, яке виступає основою створення іронії, реалізується на різних синтаксичних рівнях: словосполученні, реченні, надфразовій єдності. Так, іронічне значення словосполучень *den Kunden mit einer Rechnung beglücken* [7: 103] (ошчасливити клієнта рахунком), *Anhänger rekrutieren* [6: 41] (вербувати прихильників) обумовлено семантичною неузгодженістю їх компонентів і розкривається в мікроконтексті. Зв'язок між компонентами цих словосполучень є близьким до оксюморонного. На вищому синтаксичному рівні (речення) несумісні лексичні одиниці об'єднуються в синтагматичному ланцюгу за принципом антитези. Наприклад:

Nach Ansicht vieler Experten gibt es nur eines, was schlimmer sein könnte als ein Scheitern der Reformpläne – ihr Gelingen [7: 25].

У наведеному фрагменті в рамках одного речення актуалізована антонімічна пара субстантивованих дієслів *Gelingen* (вдале впровадження, успіх) та *Scheitern* (крах, провал). Номінативно вони позначають діаметрально протилежні ознаки референта (*Reformpläne*). Але в контексті значення *Gelingen* трансформується: сема позитивності втрачається, під впливом порівняльного звороту *schlimmer als ein Scheitern* (гірше, ніж провал) слово набуває негативного значення. В такий спосіб автор статті в іронічній формі критикує заплановані реформи уряду, вбачаючи менше шкоди в разі їх провалу, ніж у разі успіху.

Достатньо низьким ступенем передбачуваності характеризуються образні порівняння. Внаслідок уподібнення понять, не пов'язаних між собою в реальному житті, створюється надзвичайна виразність [2: 189]. У публіцистичних текстах порівняння часто виступає експліцитною основою створення іронії. Наприклад:

Die komplizierte Software dafür wird ausgerechnet von Shawn Fanning geliefert, dem Gründer der Ur-Börse Napster und lange die wichtigste Hassfigur jedes Plattenmanagers. Es ist, als würde der Pate nun mit vollem Einsatz eine FBI-Arbeitsgruppe leiten [11: 179].

За своєю синтаксичною структурою речення *als würde der Pate nun mit vollem Einsatz eine FBI-Arbeitsgruppe leiten* є нереальним підрядним порівняльним, що приєднується до головного сполучником *als*. Суб'єктом й об'єктом порівняння виступають ситуації: засновник безкоштовної музичної інтернет-біржі постачає програмне забезпечення компанії звукозапису (суб'єкт порівняння) та мафіозі керує з повною віддачею загоном ФБР (об'єкт порівняння). Темою порівняння є різка зміна стосунків між дійовими особами обох ситуацій. Нереальність об'єкта порівняння надає іронічного звучання наведеному вище фрагменту статті.

Порушення передбачуваності розгортання висловлення лежить в основі ще одного стилістичного прийому створення іронії в публіцистичних текстах, а саме трансформації фразеологічних одиниць (ФО). Як мовна одиниця фразеологізм складається з певних компонентів і має визначену структуру та сталі значення. Але усталеність ФО є ознакою відносною, оскільки в конкретних текстах вони набувають здатності до перетворення, яке призводить до виникнення певного стилістичного ефекту. В кожному окремому випадку особливості модифікації ФО визначаються конкретними контекстуальними чинниками, проте виділять ряд способів структурної трансформації ФО:

- розширення компонентного складу ФО;
- скорочення компонентного складу ФО;
- зміна компонентного складу ФО;
- інверсія компонентів ФО [2: 133].

У наступному фрагменті актуалізується ФО зі зміненим компонентним складом:

Und wenn man nicht der erste Deal maker ist, dann beeilt man sich, der Herde zu folgen: Eine Übernahme kommt selten allein [7: 100].

Компонент *ein Übel* (зло, лихо) відомого прислів'я *ein Übel kommt selten allein* (лихо одне не приходять) замінений на економічний термін *eine Übernahme* (поглинення, придбання контрольного пакету акцій). Внаслідок такої контекстуальної заміни значення ФО частково переосмислюється та під впливом мегаконтексту набуває іронічного забарвлення: автор статті критикує тенденції розвитку німецьких компаній, збільшення фінансового обігу яких відбувається не через розширення виробництва, а в результаті багатократного поглинення менших підприємств більшими.

Структурна трансформація ФО часто призводить до конкретизації, посилення чи послаблення значення ФО чи окремих її компонентів [2: 133]. Наприклад:

Wenn aber die neue Reform in Kraft tritt, würden die Länder wieder in eigener Machtvollkommenheit Wasser aus ihren Kellern schöpfen: Jedes Land bekommt ein "Abweichungsrecht" von der Bundesregelung, weil im Föderalismus jeder nach eigener Façon nass werden soll [7: 27].

У цьому фрагменті модифікація усталеного виразу *jeder kann nach eigener Façon selig werden* (дослівно: кожен може по-своєму стати щасливим) здійснюється шляхом додавання нових лексичних одиниць *im Föderalismus* (при федералізмі). Під впливом іронічного мегаконтексту заміна компонентів *selig* (щасливий, радісний) на *nass* (мокрый, вологий) та модальних дієслів *kann* (може) на *soll* (повинен, зобов'язаний) призводить до переосмислення частини ФО *nass werden soll*: повинен мокнути → змушений самостійно боротися з наслідками повені. У статті висміюються непрозорі та незрозумілі для громадян принципи розподілу повноважень і відповідальності між федерацією та землями, що призводить не лише до суперечок, але й до надзвичайних ситуацій, які склалися під час повені.

Таким чином, факторами, що обумовлюють здатність ФО створювати іронічне значення, є структурна трансформація, внаслідок якої відбувається часткове або повне переосмислення значення ФО, а також контекст, під впливом якого змінюється усталена семантика ФО.

Порушення семантичної сполучуваності мовних одиниць, що надає висловленню іронічного забарвлення, знаходимо й на рівні надфразової єдності. Наприклад:

Auf dem Papier fügt sich alles ganz wunderbar. Da ergänzt ein Unternehmen das andere. Sie befruchten sich gegenseitig. Sie sparen gemeinsam. Es entsteht etwas Neues, Mächtiges, Grandioses. Und niemand wundert sich über die sonderbare Algebra der Fusionsstrategen, bei denen eins plus eins immer drei ergibt. Mindestens [7: 98].

У наведеному фрагменті актуалізовано речення з порушеним семантичним зв'язком між його компонентами: *eins plus eins* (один плюс один) та *immer drei ergibt* (завжди дорівнює три). Невідповідність посилюється синтаксично відокремленим внаслідок парцеляції членом речення *mindestens* (принаймні, щонайменше). Стилійстичний прийом парцеляції характеризується навмисним розщеплення єдиної синтаксичної структури на декілька інтонаційно та пунктуаційно ізольованих частин [2: 159]. Поява парцеляту *mindestens* є малопрогнозованою, а тому надає фрагменту виразності. Іронічність висловлення розкриває макроконтекст:

об'єднуючи компанії, їх керівництво переслідує інші цілі (*die sonderbare Algebra* - дивна алгебра), ніж ті, що проголошуються (*auf dem Papier fügt sich alles ganz wunderbar* - на папері все виглядає чудово), насамперед у сфері фінансів.

У проаналізованих текстах високим ступенем непередбачуваності характеризується вираження заперечення або ствердження в формі риторичного питання. Наприклад:

Reformer? Nein, ein Reformer sei er nicht. Möchte er Deutschland verändern? Nein, mit ihm habe das nichts zu tun. Aber Amerika hat ihn stark beeinflusst? Nein, eher Italien.

Endlich bleibt jetzt nur noch eine Frage. Ist er Jürgen Klinsmann? [7: 76]

Трансформація питальної синтаксичної структури *Ist er Jürgen Klinsmann?* (чи є він Юргеном Клінсманном?) у заперечну відбувається під впливом контексту. Фрагмент містить уривок інтерв'ю з Юргеном Клінсманном, головним тренером німецької збірної з футболу. Питання й відповіді подані в формі непрямой мови з еліптичними реченнями ("*Reformer?*", "*Nein, eher Italien*"), повтором модального слова *nein* (ні), присудками, вираженими дієсловами в формі умовного способу (*sei, habe*). Це все сприяє створенню додаткової експресивності, в читача виникає відчуття присутності. У такому контексті останнє питання журналіста є абсолютно неочікуваним, воно ніби суперечить самій ситуації мовлення. Лише співвіднесення макроконтраксту з фоновими знаннями читача (численні поразки німецької збірної, які пов'язують із реформами головного тренера, що тривалий час проживав у США) дає можливість транспозиціонувати просте питання в риторичне, а його, в свою чергу, в емоційне заперечення. В іронічній формі автор статті критикує невідповідність суспільної думки реальному стану справ.

Таким чином, у ході аналізу лінгвостилістичних засобів створення іронії в німецькомовних публіцистичних текстах було встановлено, що:

- найбільш представленими лексичними стилістичними засобами створення іронії в проаналізованих текстах є оксюморон, антитеза, порівняння, трансформація фразеологізмів;
- виявленими синтаксичними стилістичними засобами є парцеляція та риторичне питання;
- мовні одиниці різних рівнів набувають іронічного значення лише в контексті, модифікуюча роль якого полягає в конкретизації, повній або частковій зміні семантики мовної одиниці.

У подальших дослідженнях доцільним є проаналізувати іронічно забарвлені фрагменти німецькомовних публіцистичних текстів у зв'язку з проблемами їх перекладу на українську мову.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кияк Т.Р., Огуй О.Д., Науменко А.М. Теорія та практика перекладу (німецька мова). Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 592 с.
2. Стилистика английского языка: Учебник / А.Н. Мороховский, О.П. Воробьёва, Н.И. Лихошерст, З.В. Тимошенко. – К.: Вища школа, 1991. – 272 с.
3. Kihara Y. The mental space structure of verbal irony // *Cognitive Linguistics*. – 2005. – Vol. 16. – № 3. – P. 513-530.
4. Андрієнко Т.П. Мовленнєвий акт іронії в англійській мові (на матеріалі художньої літератури XVI та XX століть): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – ХНУ ім. В.Н. Каразіна, Харків, 2002. – 18 с.
5. Кухаренко В.А. Интерпретация текста: Учебное пособие для студентов пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 1988. – 192 с.
6. *Der Spiegel*. – №21 / 22.5.06.
7. *Der Spiegel*. – №11 / 13.3.06.

Матеріал надійшов до редакції 06.06.2007 р.

Шимотюк Л.А. Стилистические средства создания иронии в немецкоязычных публицистических текстах.

В статье определены особенности публицистических текстов с точки зрения побудительной языковой функции, рассмотрена роль иронии как приёма выражения личностной оценки и на материале немецкого журнала "Der Spiegel" проведён анализ лингвостилистических средств создания иронии в публицистических текстах и исследовано влияние контекста на приобретение языковыми единицами иронической окраски.

Shymotyuk L.O. The Stylistic Means of Creating Irony in German Publicistic Texts.

The article deals with the peculiarities of publicistic texts considering the impellent language function, highlights the role of irony as a way of personal estimation expression. The linguo-stylistic means of creating irony in publicistic texts on the basis of the German magazine "Der Spiegel" are analysed. The context influence on the acquisition of the language units of an ironical colouring is investigated.